

Voldsforbrytere – forrykte, psykopatiske eller traumatiserte og skakkjorte mennesker?

Av Dr.Franz Ruppert

Oversatt av Marta Thorsheim

I vårt arbeid som psykoterapeuter og fagfolk på det psykososiale området har vi mest å gjøre med ofrene for voldshandlinger. Derfor kjenner vi psyken til ofrene mye bedre enn psyken til voldsutøverne. Å forstå mennesker psykologisk, betyr i denne forbindelse ikke bare å beskjeftige seg intellektuelt med dem, men også å føle seg inn i dem. Men for ikke å bli mistenkt for å nære en skjult sympati med mordere, tar også terapeuter gjerne en omvei rundt spørsmålet om hva som gjør mennesker til forbrytere. Det å ville forstå voldsforbrytere, blir i offentligheten lett misforstått dit hen at man så vidt mulig søker å mobilisere forståelse for dem og unnskyldte handlingene deres psykologisk. Selv når det dreier seg om forbrytere som åpenbart er psykisk sterkt forstyrret, har mediene en tendens til å tillegge dem en rest av realitetssans, slik at de kan dømmes i retten som fullt tilregnelige mordere, heller enn å la dem nyte godt av diagnosen ”psykisk sterkt forstyrret = sinnssyk = utilregnelig”.

Vanligvis søker voldelige mennesker ikke psykoterapeutisk hjelp. På **konstellasjons seminarer (Flergenerasjonell Systemisk Psyko Traumatologi) jeg avholder, opptrer de imidlertid ofte som opphavet til andres traumer. Således kan man på disse seminarer ved hjelp av atferden til stedfortredere for voldsutøvere skaffe seg innsikt i disses tanke- og følelsesstrukturer. Jeg har selv opptrådt ganske ofte i rollen som stedfortreder for voldsforbrytere på konstellasjons seminarer og har lært mye av dette.

Den forferdelige forbrytelsen som Anders Behring Breivik begikk i Oslo og på Utøya 22. juli, er den aktuelle bakgrunn som fikk meg til å skrive denne artikkelen. Anders Behring Breivik står, slik jeg ser det, som en representant for mange andre hvis vanvittige atferd stiller oss overfor mange gåter, og hvis psykiske strukturer vi må forstå for på den ene side å kunne beskytte oss selv mot dem og på den annen side erkjenne hvilke preventive tiltak som er mulig og nødvendig å treffe for at det skal oppstå så få voldsforbrytere i samfunnet som mulig.

Voldsforbrytere som narsissistisk forstyrrede personligheter

Innenfor klinisk psykologi finnes det langt flere diagnostiske kategorier som beskriver tilstanden for offeret enn det gjør for forbryteren. For voksne forbrytere finnes det i det alt vesentlige bare to relevante diagnoser: ICD- og DSM-diagnosene.

Den ene diagnosen er ”antisosial personlighetsforstyrrelse”, som er definert som følger: ”En personlighetsforstyrrelse som kjennetegnes av ringeakt for sosiale forpliktelser og en hjerteløs mangel på medfølelse med andre. Det foreligger en betydelig uoverensstemmelse mellom atferden og de rådende sosiale normene. Atferden synes upåvirkelig av negative opplevelser, herunder straff. Det foreligger lav frustrasjonstoleranse og lav terskel for så vel aggressiv som voldelig atferd og en tendens til å legge skylden på andre eller ty til overfladisk rasjonalisering av atferden som har brakt vedkommende pasient i konflikt med samfunnet.“ (ICD 10 F60.2)

Den andre diagnosen er ”narsissistisk personlighetsforstyrrelse”: ”Vedkommende har en grandios følelse av egen viktighet; er sterkt opptatt av fantasier om grenseløs suksess, makt, glans, skjønnhet eller ideell kjærlighet; oppfatter seg selv som spesiell og enestående og som en som bare blir forstått av andre, særlig ansette personer (og institusjoner), eller som bare kan omgå disse; lengter etter umåtelig stor beundring; legger for dagen kravmentalitet, dvs. har overdrevne forventninger om spesielt gunstig behandling eller automatisk tilslutning til egne forventninger; er utnyttende i mellommenneskelige relasjoner; viser mangel på empati; er ikke villig til å erkjenne andres følelser og behov og identifisere seg med dem; er ofte misunnelig på andre; legger for dagen arrogante, innbilske atferdsmåter eller holdninger“ (DSM IV, 301.81).

At symptomene på antisosial personlighetsforstyrrelse og narsissisme er treffende karakteristika for Adolf Hitlers handlinger og indre holdninger, er sikkert nok, og det kan synes som om dette også gjelder for Anders Behring Breivik. Men selv om slike diagnoser kan være egnet til å karakterisere atferden til forbrytere i det enkelte tilfelle, besvarer de ikke spørsmålet: Hvor kommer disse atferdsmønstrene fra? Ifølge psykoanalytikeren Schmidbauer i München, for eksempel, ligger den psykologiske årsaken til at unge menn blir attentatmenn, i den *narsissistiske krenkelsen* og det medfølgende raseriet som ikke lenger kan beherskes (Schmidbauer 2009).

En årsaksanalyse av tanke- og atferdsmønstrene til voldsforbrytere basert på personlighetspsykologiske overveielser, må imidlertid også ta hensyn til at mennesker kan være helt forskjellige fra et tidspunkt til et annet. Alt etter situasjon og ytre omstendigheter kan vi vise forskjellige ansikter og legge forskjellige ”jeg-tilstander” og rollemønstre for dagen. Den norske masseorderen Anders Behring Breivik hadde eksempelvis venner og kjente som hadde opplevd ham som et sympatisk menneske, og en av de største masseorderne gjennom tidene, Adolf Hitler, var ikke alltid og overalt utelukkende det monstret vi ser ham som i dag. Tvert imot har hans sekretær Traudl Junge for eksempel beskrevet ham som vennlig og behagelig i personlig omgang (Junge og Müller 2004).

Voldsforbrytere er for det meste menn

Å løse konflikter med vold, synes å være svært nærliggende for oss mennesker og praktiseres ofte. Ikke bare hverdagsobservasjoner, men også empiriske studier viser at utøvelsen av fysisk vold først og fremst er et *mannlig fenomen*, og at omfanget av utøvde voldshandlinger er størst i gruppen av unge menn i 18- til 21-årsalderen. Bare 3 % av fengselsbefolkningen i Europa som er dømt for legemsbeskadigelse, er kvinner. Man kan altså gå ut fra at menn

- på grunn av sin rivaliserende natur har en tendens til å skaffe seg motstandere og fiender som de vil beseire og dominere,
- ofte ikke kan forestille seg konfliktløsninger på annen måte enn gjennom kamp og vold,
- raskt omdanner sin angst og usikkerhet til aggresjon,
- er lette å fornærme, og deretter tenker på hevn,
- ofte mangler medfølelse for sine medmennesker,
- gjerne søker seg ut forbundsfeller og slår seg sammen i grupper der man gjensidig bekrefter overfor hverandre at voldsanvendelse er det normale.

Betrakter man temaet vold ut fra en hormonell synsvinkel, tilføres menn energi gjennom hormonet testosteron, som fremmer aggressive handlinger, mens kvinner snarere får tilført sin energi gjennom hormonet oksytocin, som fremmer atferdsmåter som omsorg og samarbeid (Hüther 2009). Anders Behring Breivik skal ha gjort seg ”stridsklar” med en ekstra dose adrenalin.

Erfaringer i barndommen

Den som utøver vold, er som oftest selv blitt slått som barn, ifølge relevante studier (Pfeiffer, Wetzels og Enzmann 1999). Personen kommer ofte fra et foreldrehjem med en inkonsistent oppdragsstil, dvs. at ettergivenhet og likegyldighet veksler med håndhevelse av rigide regler på en måte som er uforutsigbar for barna. Dette fører til at de senere voldsforbryterne lett blir rasende og mister beherskelsen, at de ikke lærer hvordan man kan ”løse” konflikter uten gjennom vold, og at andre menneskers følelser ikke lenger er viktig for dem. Voldsforbryterne kommer relativt ofte fra de lavere sosiale lag og har beskjeden skolegang. ”Respekt for lov og orden” har ingen høy status hos gjerningsmennene. De vil isteden heller selv ”vinne makt og innflytelse” for å nå sine mål (Kerner, Stroezel, Wegel 2011). Statens maktmonopol blir akseptert av kvinner i mye større grad enn av menn, som heller selv vil tilta seg retten til voldelig gjennomføring av sine behov og interesser (Hermann 2011).

Intellektuelle begrunnelser for vold

Hvor kommer selvrettferdigheten fra som voldsforbrytere oppkaster seg til dommere over liv og død i kraft av? Hvor kommer deres hat mot andre mennesker fra, og hvordan skal man forstå den iskulde de ser på sine ofre med? For å nærme seg dette spørsmålet, nemlig hva som får først og fremst menn til å utsette andre mennesker for den slags grusomheter, kan man jo i første omgang ta utgangspunkt i det de selv anfører som begrunnelse for sine handlinger. Breivik har lagt ut et "manifest" på 1500 sider på internett. Hitler skrev en bok med tittelen "Min kamp". I sine skrifter presenterer de begge sine synspunkter på bestemte samfunnsforhold med sikte på å utpeke skyldige og syndebukker for alt de ikke liker, og inndele menneskene i onde og gode. Hos Hitler var det "jødene" og "kommunistene". Hos Behring Breivik er det venstreorienterte nordmenn ("kulturmarxister") og mennesker som bekjenner seg til den islamske religion ("islamister").

Fordi ugjerningsmenn gjerne rettferdiggjør sine forbrytelser og for dette formål fremfører moraloppfatninger basert på fri fantasi, er det lite å hente selv gjennom et relativt intensivt studium av slike tekster. De projiserer hver for seg og etter fritt valg sin utilfredshet basert på de historiske omstendighetene. Voldsforbrytere stammer ikke bare fra den politiske høyresiden, slik det uten tvil er tilfelle hos Behring Breivik og Hitler, de kan like gjerne utagere sitt destruktive potensial basert på en politisk venstreorientering, noe som blant annet forbrytelsene til Stalin, Mao eller RAF-terroristen Andreas Bader viser.

Vold som følge av den sosiale referanserammen

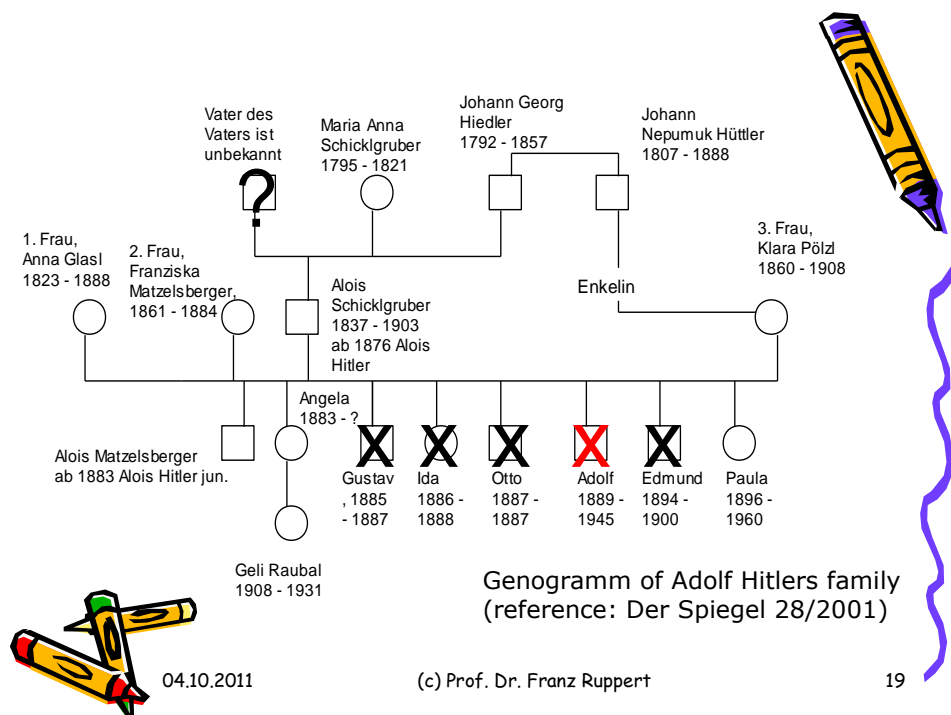
Sosialpsykologen Harald Welzer har med utgangspunkt i nasjonalsosialismen ettertrykkelig påvist at vold også er et fenomen knyttet til den sosiale referanserammen. Inndelingen av det sosiale miljøet i venner og fiender, tilhørende og ikke-tilhørende, setter etter hans oppfatning i gang en spiral av voldseskalering mot dem som blir definert som "annerledes" og fiender. På denne måten kan "helt normale" menn på meget kort tid bli til voldsmenn og mordere. Gjerningsmennene følte da heller ingen dårlig samvittighet og mente heller ikke at de på noen måte ville bli ansett som "dårlige mennesker" når de gjorde det som syntes å være nødvendig, nemlig å drepe "undermenneskene" (Welzer 2009; Neitzel og Welzer 2011).

Men selv når flertallet i en populasjon deltar i voldshandlinger, betyr dette ikke automatisk at alle disse gjerningsmennene er å anse som "normale" i betydningen psykisk sunne. Ser man det fra en psykotraumatologisk synsvinkel, er det ikke av veien å anta at det finnes noe sånt som traumatiserte kollektiv, der medlemmene ikke opplever sine atferdsmåter som konsekvenser av egne traumer, men tvert imot oppfatter dem som "helt normale".

Hitlers familiebiografi

Finnes det, sett fra en psykotraumatologisk synsvinkel, spor i biografien til gjerningsmennene som kan peke på kildene til deres destruktivitet og deres fiendtlige innstilling til livet? Det har vært forsket mye på Hitlers biografi, og mangt og mye har kommet for dagen (bl.a. Fest 2000). Overfladisk sett synes Hitlers relasjon til foreldrene ikke å være uvanlig ut fra den tidens oppfatninger. Hvis man imidlertid ser nærmere på det, er det påfallende at faren hans var innesluttet, snarsint og ofte voldelig og ikke klarte å takle oppdragelsen av dette barnet. Slik man ser det i dag, ville man antakelig ha gitt Hitler diagnosen hyperaktivitet eller ADHD som barn.

Hitlers mor beskrives som meget omsorgsfull, men ser man nærmere på biografien til denne kvinnen, kommer følgende fram: Hun synes å ha vært meget uselvstendig, og giftet seg med sin onkel, som var 23 år eldre, som hans tredje kone. Hun fikk så i rask rekkefølge tre barn (1885, 1886, 1887), som alle døde av difteri ved årsskiftet 1887/88, dvs. at de døde smertefullt av kvelning. 14 måneder senere, i april 1889, satte hun Adolf Hitler til verden (ill. 1).



Ill. 1: Adolf Hitlers stamtavle (årsangivelser fra: Der Spiegel 28/2001)

Dette betyr at Adolf Hitler ble født inn i en situasjon som må ha vært ytterst traumatisk for hans mor. Hva skulle en kvinne bli traumatisert av om ikke hennes barns plutselige død? Og hvordan skulle det være mulig for henne å bygge opp en sikker, kjærlig og varig morstilknytning til det nye barnet som var født etter dette, uten stadig vekk å bli overveldet av bildene av de tre barna som kvaltes av difteri? Hvordan skulle hun kunne ha overvunnet sin angst for at også dette barnet kunne dø plutselig? Faktisk døde også Edmund Hitler som var født fem år etter Adolf, av blindtarmbetennelse bare seks år gammel. På denne måten ble Adolf eneste overlevende sønn i familien ved siden av sin sju år yngre søster Paula. Allerede av denne grunn må han ha følt seg spesiell og sannsynligvis ubevisst ha levd med morens angst for at også han kanskje ville være for svakelig for livet. Hans mors traume, nemlig de tre døde barna, kunne han da, hvis mine psykotraumatiske betraktninger stemmer, ha suget inn med morsmelken eller tatt til seg gjennom sin mors øyne, som må ha vært preget av hennes tredobbelte tapstraume (Chamberlain 2003). Man vet f.eks. om Hitlers mor at hun forgudet og nesten overföret barnet sitt. Når han altså fra fødselen av var konfrontert med sin mors uhyggelige angst for døden, som var uforståelig for ham, var det kanskje ikke helt tilfeldig at han som kontrast til disse moderlige undergangsforestillingene i fantasien forestilte seg store, kraftige, sterke, blonde og blåøyde "arier" som motbilde mot disse moderlige angstforestillingene (Ruppert 2002). Allerede som meget ung ble Hitler foreldreløs. Hans far døde da Adolf var 14 år, moren døde av kreft da han var 19 år gammel.

Anders Behring Breiviks familiehistorie

Også i Behring Breiviks tilfelle tyder de få familiebiografiske opplysningene som foreligger, på at han som barn hadde en alt annet enn trygg emosjonal tilknytning til sine foreldre, selv om han er oppvokst i et tilsynelatende trygt borgerlig miljø. De to foreldrene hadde vært gift før og hadde barn fra før da de fikk Anders. Anders mistet faren sin allerede etter ett år da foreldrene skilte seg. Ifølge det han selv har gitt uttrykk for, klarte han aldri å bygge opp noen kjærlig, trygg eller retningsgivende tilknytning til sin far. Da moren inngikk en ny relasjon, fikk han heller ingen nær kontakt med sin stefar. Hans situasjon som barn var så anstrengt at to psykologer kom til den

vurdering at gutten burde tas ut av familien. Man lot ham imidlertid bli værende der, og han ble i 2-3-årsalderen overlatt til en fosterfamilie i helgene og feriene.

Om sin mor skriver Behring Breivik ifølge avisen The Telegraph følgende i sitt ”manifest”: ”Jeg er ikke bekvem med denne superliberale, matriarkale oppdragelsen, fordi den manglet enhver disiplin og til en viss grad har bidratt til å feminisere meg.” Hans stefar, som tilsynelatende hadde tallrike seksuelle sidesprang, var ikke noen mannlig rollemodell for Behring Breivik. Han beskriver ham som et ”primitivt seksuelt dyr”. Hans ønske om et ”patriarkat” som han gir uttrykk for et sted i sitt manifest, er formodentlig et uttrykk for hans dype usikkerhet når det gjelder å ikke ha noen far som viser hvordan man kan leve som mann.

En mor som oppleves som viljesvak, en far som er fraværende og ikke emosjonelt oppnåelig, en stefar som med sin utøylede seksualitet gjør moren syk og fornedrer henne – er det noe rart at Behring Breivik søker tilflukt i myten om ”den hvite ridder” som må redde verden fra ”det onde”? Jeg gjenkjenner denne holdningen fra noen av mine pasienter, som får enorme problemer med utviklingen av sin mannlige identitet i liknende konstellasjoner og befinner seg i en heftig indre kamp mellom godt og ondt. Fordi de ikke direkte kan vise sin bekymring for sin egen mor og sitt raseri mot faren, søker de en ventil for sitt indre trykk eksternt og føler seg tiltrukket av ekstreme ideologier som bekrefter deres knapt fattbare angstfølelser og lover dem forløsning, hvis de slutter seg i ord og gjerning til den åndelige innstilling som det propaganderes for.

Iscenesetting av avmakt som følge av et symbiosetraume

Sett fra en psykotraumalogisk synsvinkel melder det seg ytterligere en mistanke hos meg: Når mennesker påfører andre mennesker en så uendelig lidelse, når de gjør dem avmektige og samtidig ikke føler noe ved det, så iscenesetter de i sin ytre verden de traumene de har i det indre av sin psyke. Traumene kan enten ha vært selvopplevde eller blitt absorbert i barnets psyke via den symbiotiske tilknytningen og bindingen til moren. Barn må bygge opp en emosjonell binding til sine mødre, og når mødrene i det alt vesentlige bare tilkjennegir traumatiske følelser som dødsangst, emosjonell smerte, undertrykt raseri eller dyp fortvilelse, så binder barna seg ubevisst til disse følelsene. Disse moderlige traumefølelsene blir så til en grunntone som overskygger hele sjelelivet til barnet.

I tillegg ser traumatiserte mødre ikke barna sine slik de virkelig er. De kan ikke føle med dem og være til hjelp for dem når det gjelder å utvikle egne følelser og finne sin egen identitet. Jeg har for disse fenomenene, som jeg meget ofte observerer hos mine pasienter, benyttet begrepet ”symbiosetraume” (Ruppert 2010: Norsk oversettelse: Symbiose og Autonomi, 2012). Mødre som føler seg som ofre og på bakgrunn av det overvurderer sine barn, kan ikke gi barna noe reelt selvbilde. De blir utnyttet, foraktet og samtidig idealisert av dem, særlig når det gjelder gutter.

Når det gjelder Hitler, står det klart for meg at han har vært utsatt for et symbiosetraume. Muligens var det slik at han opplevde urscenen, nemlig at hans mor til stadighet gjennomlevde traumet med dødsfallet til hans tre søsken, på en slik måte at han på sett og vis følte at han spredte døden omkring seg og tok på seg ansvaret for den. Han hadde derfor slik han oppfattet det, avgjørelsen om liv eller død i sin hånd. Selv sin egen død bestemte han jo over i april 1945.

Når det gjelder Behring Breivik, kan bare flere opplysninger om hans biografi og livshistorien til hans mor si noe om hvilken rolle eventuelle moderlige traumer spiller for symbiosetraumet hos ham. Hvorvidt hans iscenesetting av krig med bombeangrep, maskingevær, politiuniform, strategisk krigsplanlegging inkludert kapitulasjonstilbud til politiet via mobiltelefon bare er en etterligning knyttet til hans lek med krigsspill som ”World of Warcraft”, eller om dette går tilbake til en tilbakelagt familietragedie, kan bare oppklares gjennom en familieanamnese. I hvert fall var Det norske arbeiderparti hans hatobjekt, og særlig Gro Harlem Brundtland, som han anså som ansvarlig for at barn ble tidlig skilt fra sin mor.

Hos Behring Breivik må de dypere liggende psykologiske motivene i hvert fall ligge andre steder enn hos Adolf Hitler, ellers ville han ha henrettet seg selv da han gikk amok på Utøya. Etter at han ble arrestert av politiet, ga han inntrykk av å være meget selvtilfreds. Han framstår

her som en liten gutt som gleder seg over oppmerksomheten han blir møtt med fra de voksne etter at han har ødelagt noe.

Vold som strategi for å unngå følelsen av egen avmakt

Det er én ting disse depressiv-sinte mennene, med sitt raseri rettet mot samfunnsforholdene og sine egoistiske forsøk på å sørge for rettferdighet i tråd med egne moraloppfatninger, framfor alt søker å unngå: et oppgjør med sine egne følelser, sin usikkerhet, sin indre ensomhet, sin angst, sin skuffelse og sin manglende evne til å knytte nære emosjonelle bånd. Dette er typisk for psyken til forbrytere: De ser på seg selv som normale og på de andre som avvikere. De opplever seg selv som ofre og de andre som gjerningsmenn. De føler seg uskyldige. De ser ikke noe behov for å beskjefte seg med sin egen psyke.

Fordi forbryterne ikke har lært å ha medfølelse med seg selv og har begravet sin egen barnlige angst, sitt raseri og sin sorg dypt i seg selv, føler de heller ikke noe for menneskene som de påfører lidelse. Når Behring Breivik nådeløst skyter barn, forsøker han muligens å drepe sitt eget indre barn som fortvilet roper om hjelp. De vil, som Arno Gruen har forklart, kvitte seg med den formodentlige ”fremmede i seg selv” (Gruen 2002).

Hvis forbryterne kunne ta et oppgjør med sine egne hemninger og traumer, ville andre mennesker bli spart for å bli dratt inn i deres uløste psykiske avgrunner. Men i stedet flykter de inn i sine mannefantasiroller (Theleweit 2000) som ”tidenes største leder” eller ”Europas redningsmann mot islam” og trekker alle som ikke vet å skjerme seg mot dette, med inn i sitt vanvidd.

Hvorfor finner kvinner voldsmenn attraktive?

Det er et kjent fenomen at mange kvinner finner voldsmenn attraktive. Kvinner binder seg til menn som er voldelige og avhengige av alkohol eller narkotika, hvis vold de kjenner godt og har fått smake på sin egen kropp. Det skjer til og med at kvinnelige sosialarbeidere eller psykologer forelsker seg i innsatte voldsmenn, gifter seg med dem eller hjelper dem med å flykte. Jeg anser at det også her først og fremst dreier seg om allerede traumatiserte kvinner som søker beskyttelse hos de mannlige voldsmennene, som fornemmer det offeraktige ved dem eller delegerer sine egne aggresjoner til disse mennene. Mange av dem har også indre barn i seg som er traumatisert og roper om hjelp, og som de helst ville bringe til taushet og ta livet av.

Hvordan bryte gjerningsmann-offer-gjerningsmann-dynamikken

Når man ser nærmere på atferden til voldsforbrytere, innser man at deres forvirrede tankekonstruksjoner og destruktive handlinger er uttrykk for deres skakkjorte bindinger og emosjonelle traumatisering som de sleper med seg fra barndomsårene. De har som barn ikke fått noe emosjonelt ståsted eller noen rettledning fra sine foreldre. De tar ikke sine mødre alvorlig, men opplever dem som svake, og de mangler fedre som kunne tjene som forbilde for dem. De er forblitt små gutter som ikke vet hvordan de skal håndtere angst, raseri og kjærlighet og hvordan man kan bli en voksen mann. De leker krig og merker overhodet ikke forskjellen mellom lek og alvor.

Hva som skjer når det lykkes for voldsmenn å tilrive seg det statlige maktmonopol, har Tyskland opplevd i årene 1933-45. At et rotehode som Anders Behring Breivik for tiden ikke har noen sjanse til å vinne nok forbundsfeller i Norge til sitt vanvittige prosjekt, er fortrøstningsfullt. Jeg syns det er et godt tegn at det norske samfunn ikke gir gjerningsmannen noen videre mulighet til å utbre seg eller fremstille seg offentlig, men at man i stedet konsentrerer seg om ofrene og sorgen til de pårørende og tilbyr dem trøst, bistand og hjelp til å begripe det ufattelige. Den norske statsministeren Jens Stoltenberg vek ikke tilbake for å gi uttrykk for sine følelser og gråte offentlig. Når politiets innsats undersøkes, innrømmes det at feil er begått. Man forsøker ikke å tildekke dette (selv om mange mener politi og andre ansvarlige kunne vært mer åpne, 22.juli kommisjonen vil forhåpentligvis avdekke handlingsrommene den fatale fredagen i juli 2012) eller

å kompensere det gjennom krigerske paroler om styrke. Dette er den beste måten å gå fram på for å forhindre at det danner seg gjerningsmann-offer-gjerningsmann-spiraler som provoserer fram nye voldshandlinger.

Litteratur:

- Chamberlain, S. (2003). Adolf Hitler, die deutsche Mutter und ihr erstes Kind. Über zwei NS-Erziehungsbücher. Gießen: Psychosozial Verlag.
- Dilling, H., Mombour, W. & Schmidt, M. H. (Hrsg.) (1992). Weltgesundheitsorganisation – Internationale Klassifikation psychischer Störungen. ICD-10 Kapitel V (F), Klinisch-diagnostische Leitlinien. Bern: Huber Verlag.
- Fest, J. (2000). Hitler. Eine Biographie. München: Propyläen Taschenbuch.
- Gruen, A. (2002). Der Fremde in uns. München: dtv.
- Hermann, D. (2011). Geschlechterunterschiede in der Akzeptanz von Gewalt. Trauma und Gewalt, 1, S. 44-53.
- Hüther, G. (2009). Männer. Das schwache Geschlecht und sein Gehirn. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Junge, T. & M. Müller (2004). Bis zur letzten Stunde – Hitlers Sekretärin erzählt ihr Leben. München: List-Verlag.
- Kerner, H.-J., Stroezel, H. & Wegel, M. (2011). Gewaltdelinquenz und Gewaltaffinität bei jungen Menschen in verschiedenen Milieus. Trauma und Gewalt, 1, S. 20-33.
- Neitzel, S. & Welzer, H. (2011). Soldaten. Protokolle vom Kämpfen, Töten und Sterben. Frankfurt/M.: S. Fischer Verlag.
- Pfeiffer, C., Wetzels, P. & Enzmann, D. (1999). Innerfamiliäre Gewalt gegen Kinder und Jugendliche und ihre Auswirkungen. Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen: Forschungsbericht Nr. 80.
- Ruppert, F. (2002). Verwirrte Seelen. Der verborgene Sinn von Psychosen. Grundzüge einer systemischen Psychotraumatologie. München: Kösel Verlag.
- Ruppert, F. (2007). Splits of the Soul. Green Ballon 2010.
- Ruppert, F. (2010). Symbiose og Autonomi (norsk oversettelse 2012). Hellinger Instituttet i Norge as.
- Schmidbauer, W. (2009). Psychologie des Terrors. Warum junge Männer zu Attentätern werden. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- Saß, H., Wittchen, H.-U. & Zaudig, M. (1998). Diagnostisches und Statistisches Manual Psychischer Störungen DSM IV. Göttingen: Hogrefe Verlag.
- Theweleit, K. (2000). Männerphantasien. München: Piper.
- Welzer, H. (2009). Täter. Wie aus ganz normalen Menschen Massenmörder werden. Frankfurt/M.: Fischer Taschenbuch Verlag.

München, 8. november 2011

Prof. Dr. Franz Ruppert

Prof. Dr. Franz Ruppert

81673 München

professor@franz-ruppert.de

Til norsk ved Institutt for Konstellasjoner og Flergenerasjonelt Traumearbeid, Oslo
ved Marta Thorsheim

www.konstellasjoner.no marta@konstellasjoner.no